

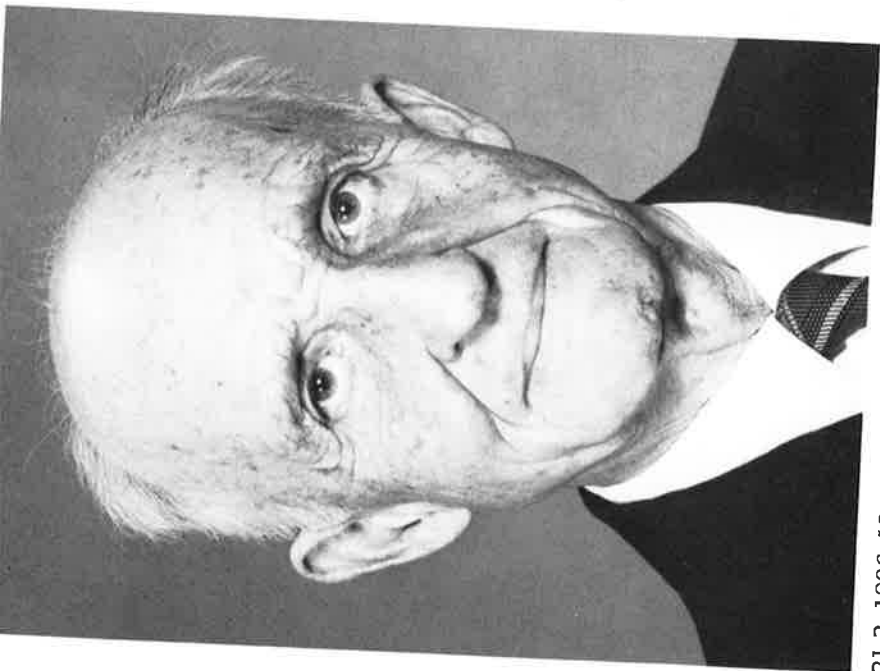
Johan Åkerman

Av Björn Thalberg

I juli 1982 avled Johan Henrik Åkerman, 86 år gammal. Han var född i Stockholm, son till svensk-norska envöyén Henrik Åkerman och fröken Louise Linjencrantz. Efter examen vid Handelshögskolan i Stockholm 1918 studerade han vid Harvard 1920/21 och sedan i Uppsala och Lund, där han blev fil.lic. fil.dr. 1929 och i 1932 docent i nationalekonomi med ekonomisk statistik. År 1943 blev han efter kallelse professor i nationalekonomi med finansrätt vid Lunds universitet. Åren 1947-61 var han professor i nationalekonomi s.st.

Då Johan Åkerman flyttade sina studier till Lund, hade Knut Wicksell, professor i nationalekonomi där 1901-1916, nyligen lämnat för att tillbringa pensionstiden i Stockholm. Miljön i Lund, liksom andra nationalekonomiska miljöer i Sverige på denna tid, var dock i stor utsträckning präglad av Knut Wicksell, och Åkerman framhåver i sin doktorsavhandling speciellt Knut Wicksell och i viss grad Gustav Cassel som sina läromästare. Knut Wicksell hade också, kort tid före sin död, givit Åkerman skriftliga kommentarer till avhandlingsutkastet. För inspiration och hjälp under studietiden tackar Åkerman vidare Sven Wicksell, professor i statistik i Lund och son till Knut Wicksell, och från studietiden i Stockholm Eli Heckscher och Sven Brisman. Bland andra ekonomer som påverkade honom, bör nog speciellt Schumpeter nämnas.

Johan Åkerman var till en början livligt upptagen av konjunkturfenomenet. Hans första tryckta arbete 1919 och nästan alla hans arbeten de följande femton åren angår detta problem. Det gäller då också den gedigna doktorsavhandlingen från 1928 »Om det ekonomiska livets rytmik». Hans syfte med avhandlingen var mycket ambitiöst. Liksom konjunkturteorin några årtionden tidigare hade kunnat övergå från en förklaring av speciellt kriserna till en förklaring av hela konjunkturyckeln, torde tiden nu vara mogen för en teori för hela det ekonomiska

31.3 1896-12.7 1982

livets rytmik, skriver han. Åkerman ville alltså på samma gång utforska både de sekulära förändringar, konjunkturväxlingar och säsongvariationer och studera deras inbördes beroende. Detta kan jämföras med att senare tiders konjunkturforskare i regel har begränsat sig till att förklara konjunktursvängningarna runt en mer eller mindre exogent given trend (en begränsning, som dock många har kritiserat). Den mycket omfattande analys Åkerman siktat på var möjlig, skriver han, bl.a. tack vare den allt rikligare förekomsten av statistik och den statistiska tidsserieanalysens utveckling. I mycket av en pionjäranda genomför han en mängd analyser av olika länders indexserier för priser, räntor, tackjärmsproduktion (som »proxy» för total produktion), m.m.

Ett speciellt drag hos Åkermans konjunkturteori är hans idéer om säsongvariationernas inflytande på konjunktur rörelsen. Hans mycket bestämda och dristiga hypoteser var bl.a. att »säsongsstegetingen alltid inleder en konjunkturcykel och depressionens lägsta punkt sammanfaller med ett minimum på säsongskurvan», och vidare »att konjunkturvågens längd måste vara en multipel av säsongsvågens längd».

Disputationen ägde rum i Lund i November 1928 och var nog en ämnesmässigt sett mycket intressant händelse. Som första opponenter utträdde den senare Nobelpristagaren Ragnar Frisch, Oslo, en man som kom att betyda mycket för Johan Åkerman. Frisch gav själv sedan (1933) ett bidrag till konjunkturteorin, som skulle komma till att bli klassiskt. Både Åkerman och Frisch bygger på Wicksell's idé om att skillja mellan på den ena sidan de krafter som initierar och håller cykeln igång och på den andra sidan de förhållanden som bestämmer cykelns tidsform. Frisch är emellertid kritisk mot Åkermans idéer om säsongvariationernas roll och speciellt kritiserar han Åkermans hypotes om synkroniseringen av säsong- och konjunktursvängningarna. Man kan vara enig i sistnämnda punkt i Frisch's kritik, då det har, trots Åkermans också senare ihärdiga försök, visat sig svårt att verifiera en sådan synkronisering. Likaså får man vara enig i en annan huvudinvändning som Frisch riktar mot både Wicksell och Åkerman, att de ej sökte ge någon matematisk formulering av sina förklaringar av konjunkturfenomenet. Men denna kritik kunde Frisch rikta mot nästan alla teoretiker på denna tid, som t.ex. också Stockholmskolans ekonomer.

Åkerman lade som antytts stor vikt vid att kombinera ekonomisk-teoretisk resonemang med kvantitativa statistiska analyser. Han deltog i det första ekonometriker-mötet i Lausanne år 1931 som hade samlat en sällsynt skara av världens ledande ekonomer. Samma år var han

med att stifta, tillsammans med primus motor Ragnar Frisch och andra, den sedan så betydelsefulla institutionen Econometric Society.

Johan Åkerman var genom hela 30-, 40- och 50-talet en flitig forskare, och hans produktion kom med tiden att omfatta ett femtontal böcker och essaysamlingar, förutom en stor mängd övriga artiklar, notat och recensioner i tidskrifter och tidningar. I ganska stor utsträckning har denna produktion en filosofisk inriktning med åtskilligt av metoddiskussion. Redan i avhandlingen är han upptagen av kausalitetsbegreppet och han går grundligt in på detta begrepp och andra filosofiska frågor bl.a. i skrifterna »Ekonomisk kausalitet (1936)», »The meaning of induction in social science» (1940), samt i en rad senare artiklar där han bl.a. framhäver betydelsen av att skilja mellan s.k. ekonomiska kalkylmodeller och kausalanalys, och vidare är han upptagen av det s.k. summeringsproblemet. Hans skrifter på dessa områden gav stundom upphov till en livlig debatt med andra svenska ekonomer som dock klargade över att det kunde vara svårt att begripa Åkerman; något som nog bl.a. berodde på att han ofta insisterade på att använda sin egen terminologi.

Det kan vara grund till att stanna ett ögonblick vid vad Åkerman kallade »summeringsproblemet». Den vikt han fäste vid detta problem, och hur han menade man borde gå till väga för att lösa det, säger oss mycket om Åkermans syn på den ekonomiska teorins uppgifter och metoder och på hans eget sätt att arbeta. Vid försök att förklara det ekonomiska skeendet måste man enligt Åkerman ta utgångspunkt i en beskrivning av de olika individernas och/eller gruppernas motiv och beteende. Dessa grupperns aktiviteter syftar dels till att i samarbete med andra öka produktionen i samhället, och dels till att förbättra sin egen relativa ställning gentemot andra grupper. Genom ett komplicerat spel, beroende av det institutionella, strukturella och konjunkturella läget, samt av det offentliga övergripande åtgärder, kommer de olika individerna och grupperna ansträngningar att resultera i (»summeras» till) den verklighet vi observerar. Hur detta sker, hur aktiviteterna i mikroger de observerade resultat i makro, måste ekonomerna penetrera.

Åkerman understryker att det summeringsproblem han beskriver, inte är identiskt med vad som i litteraturen kallas »aggregeringsproblemet». Det sistnämnda problemet och dess lösning är en viktig del av den keynesianska makroteorin där man söker definiera – och konstruera samband mellan – variabler på en mycket hög aggregeringsnivå, t.ex. sådana totalstorheter som total konsumtion och total inkomst i ett

land, etc. Åkerman var principiellt en motståndare till denna typ av analyser. Han önskade inte som keynesianerna aggregera på ett tidigt stadium av analysen och arbeta med samband direkt mellan totalstorheter. Detta förklarar den starka och till en del tämligen aggressiva skepsis han lade i dagen mot keynesianismen. Ju starkare aggregering och ju högre abstraktionsnivå, desto större blir avståndet till de faktiska förhållanden och deras kausala samband vilka vi borde studera, hävdar han.

Johan Åkermans analyser av det ekonomiska skeendet var därför mikro-betonade och som han skrev på ett ställe, »loaded with statistical data and historical description». För honom var det grundläggande att i detalj studera de centrala politiska och sociala gruppernas beteende, t.ex. genom att beskriva deras olika mål, medel och planeringsperiod. Som exempel på hans grundlighet kan nämnas att han i sitt omfattande studium i »*Ekonomisk teori II*» av samtliga konjunkturen från 1825 till 1937 ser på aktiviteten hos åtta grupper: Centralbanken, affärsbanker, kapitalplacerare, arbetsmansslutningar, handel, jordbruk, konsumtions- och kapitalvaruindustri. För varje särskild konjunktur registreras gruppernas aktivitet genom index för upp- och nedgångsperioden. Åkermans krav på en institutionell och ekonomisk politisk analys betydde i övrigt att hans ämne täcks bättre av den gamla beteckningen »politisk ekonomi» än av »nationalekonomi».

Johan Åkerman fick många hedersbevisningar. Han blev t.ex. hedersdoktor vid Paris' universitet och hedersledamot i Econometric Society, och vid avskedet från professuren 1961 fick han sig tillägnad en skrift med bidrag av bl.a. några av världens mest kända ekonomer. Men det hör också till bilden att Johan Åkerman av många betraktades som en något udda ekonom, en forskare utanför allfarvägen. Han stod som antytts i motsatsställning till den i Sverige dominerande Stockholmsskolan. Ekonometrikererna tappade han (som i övrigt rätt många av hans samtida) intresset för och kontakten med, då de efter hand mera och mera koncentrerade sig på tekniska frågor. Men framför allt hade nog många svårt att vara med om hans motstånd mot den mäktiga keynesianska vägen inom nationalekonomien på 40- och 50-talet. Det kan väl också sägas, att Johan Åkerman undervärderade inte minst den pedagogiska nyttan av den typ enkla och koncisa makromodeller keynesianerna opererade med; den slags analys han själv förespråkade var ju jämförelsevis mycket tungrodd. Bland kolleger i Sverige är väl Gunnar Myrdal, med den vikt han fäster vid institutionella förhållanden, den

som stod Åkerman närmast metodologiskt sett. Åkerman värderade också Myrdals stora institutionella samhällsanalyser »An American Dilemma» och »Asian Drama» mycket högt, vilket bl.a. framgår av en lång recension av sistnämnda verk i Statsvet. Tidskrift 1970. I Norden i övrigt stod den danska ekonomen Fredrik Zeuthen, som också intresserade sig mycket för samspelet mellan olika grupper ekonomiska aktioner och som var en pionjär inom spelteorin, Johan Åkerman mycket nära.

Det är idag intressant att konstatera, att flera av de idéer Åkerman arbetade med numera är mera uppmärksammade och föremål för omfattande forskning. Det gäller t.ex. hans idé om betydelsen av storförhållandet mellan privata och offentliga sektorn, och vidare hans pionjärstudier om sambanden mellan ekonomiska konjunkturen och politiska val. Åkerman fann visst belägg för att presidentperioden gav upphov till fyraåriga konjunkturcyklar i USA. Sådana s.k. »politiska konjunkturcyklar» är idag ett livligt forskningsfält. Även hans skepsis mot vad han kallar keynesianernas extrema aggregering delas numera av långt flera ekonomer, som liksom Åkerman föreskriver mera mikrobetonade analyser.

Åkerman var också djupt engagerad i organisatoriska frågor. Han kämpade bl.a. för inrättande av samhällsvetenskapliga fakulteter vid universiteten. Vidare var han en förespråkare för pol.mag.-examen, som någorlunda svarade till hans ideal om utbildning av allsidiga samhällsvetare med goda baskunskaper i statistik och nationalekonomi. Företagsekonomin ville han begränsa till handelshögskolorna, dvs. han ville hålla ämnet utanför universiteten såsom praxis i stort sett har varit i Norge och Danmark. Här gick emellertid utvecklingen emot honom, och företagsekonomin har gentemot nationalekonomin vunnit en betydligt starkare ställning i Sverige än i Norge och Danmark.

Åren efter pensioneringen 1961 var Åkerman länge aktiv med talrika artiklar i tidskrifter och tidningar. Han gästföreläste bl.a. vid olika universitet i Japan, ett land vars ekonomiska system och ekonomisk-sociala utveckling intresserade honom mycket. Resan dit gjorde han som halv världsomsegling med lastbåt. Senare besökte han bl.a. också Syd-Amerika.

Johan Åkerman drabbades tidigt av dövhet och var under hela sin professorstid helt döv. Det låg dock inte i hans natur att resignera inför sådana svårigheter. Han fick trots svårigheterna mycket god kontakt med sina studenter och han uppnådde att inspirera många begåv-

ningar till fortsatta studier. Han kunde efter sin pensionering peka på att av ett tiotal professorer i nationalekonomi i Sverige var hälften hans elever. När Johan Åkerman trots sitt handikapp kunde fungera så bra berodde detta i betydande grad på hans hustru genom alla åren Hildur (född Brekke, från Bergen), som på möten etc. hjälpte sin man att kommunicera, då han med lätthet kunde läsa på hennes mun vad hon uttalade, och som i övrigt på många vis var ett ovärderligt stöd för honom.

6.12 1916-14.9 1982